

Задорожня Надія Олександрівна

доцент кафедри історії та теорії права і
держави юридичного факультету

Херсонського державного університету

Інститут омбудсмена в механізмі захисту прав людини

Сутність зрілості громадянського суспільства залежить від дотримання та захисту прав людини з боку держави. Світовий правозахисний досвід доводить, що інститут омбудсмена зарекомендував себе як дієвий інструмент реалізації принципу визнання пріоритету людини як найвищої соціальної цінності демократичного суспільства.

Встановлення системи гарантії не забезпечує автоматичної реалізації прав і свобод людини. У зв'язку з цим виникає необхідність формування механізму захисту прав людини і громадянина як сукупності засобів та факторів, що створюють для цього необхідні умови. Одним із елементів такого механізму є інститут омбудсмена. Посада омбудсмена виникла в рамках парламентаризму і, відповідно до концепції поділу влади, підпорядковувалася законодавчій владі, діяла в межах парламенту і вважалася його допоміжним органом. У більшості країн такий підхід зберігся і нині.

Інститут омбудсмена, як показує світовий досвід, запроваджується трьома шляхами: на основі конституційних положень, що пізніше розвиваються в законодавстві (Швеція, Данія, ФРН, Іспанія, Угорщина, Україна), або внаслідок прийняття спеціального закону та пізнішого закріплення зазначеного інституту на конституційному рівні (Португалія, Польща), або шляхом урегулювання статусу омбудсмена спеціальним законом без фіксації в конституції (Франція, Великобританія, Австралія) [1, с. 42].

Інститут омбудсмена характеризується як інститут громадянського суспільства та держави, персоніфікований, деполітизований, не наділений адміністративно-владними повноваженнями, який розглядає скарги, подання

(пропозиції), рекомендації, виражає думку стосовно посадових осіб і державних органів; це елемент конституційно-правового механізму захисту прав людини і громадянина, певна установа – орган державної влади, утворений для захисту прав людини та виконання певних завдань і функцій, які спрямовані на забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів окремих індивідів, соціальних груп або суспільства в цілому [2, с. 217].

Однією з особливостей правового статусу омбудсмена є його незалежність. Дослідники визначають, що вона гарантується: а) заборонаю будь-якому органу втручатися в діяльність омбудсмена; б) наданням омбудсмену свободи в прийнятті рішень по справі; в) уподібненням правового становища омбудсмена статусу посадової особи високого рангу; г) закріпленням юридичної відповідальності кожного за наклеп і образи, що були завдані омбудсмену; д) поширенням на омбудсмена депутатського імунітету та індемнітету; ж) вимогою зберігати несумісність посад; з) постійною та високою заробітною платою і пенсією [3, с. 84]. К.О.Закоморна підкреслює, що на незалежне становище омбудсмена значно впливає функціональна самостійність омбудсмена от органу, що його формує. Ця риса досягається наступними способами: а) існуванням неоднакового порядку призначення омбудсмена; б) визначенням чіткого регламентованого порядку його звільнення з посади; в) заборонаю чинити будь-який тиск на омбудсмена; г) існуванням розбіжностей термінів повноважень омбудсмена й органу, що його призначив; д) продовженням його функціонування навіть після розпуску, саморозпуску органу, що сформував посаду омбудсмена [4, с. 7].

Слід відмітити спроможність омбудсмена без використання примусових методів досягати позитивного результату за допомогою розумної мирної угоди, компромісу, що є прийнятним для обох сторін. Такий неімперативний характер повноважень омбудсмена забезпечує позитивне сприйняття органами управління його рекомендацій. Процедура звернення до омбудсмена максимально неформальна та гнучка, а доступ до нього є безкоштовним і відкритим для всіх громадян держави [5, с. 71].

Дослідники теорії омбудсменства залежно від обсягу повноважень, сфери компетенції та інших факторів відокремлюють різні моделі. О.В. Марцеляк виділяє законодавчу (представницьку) та виконавчу моделі, квазіомбудсменів, колегіальні омбудсменівські служби, спеціалізованих омбудсменів, регіональних та місцевих [6, с. 59]. Незважаючи на різноманітність правового статусу омбудсменів представницької моделі в науковій літературі виділяються найбільш типові її схеми – шведська (широка сфера повноважень омбудсмена і рішення імперативного характеру) та британська, що характеризується обмеженою сферою діяльності, наявністю «парламентського» фільтру, рекомендаційним характером прийняття рішень [5, с. 132].

Фахівці визначають, що інституту омбудсмена в постсоціалістичних державах Східної Європи притаманні такі функції:

- 1) правозахисна – контроль дотримання прав і свобод людини й громадянина органами і особами публічної влади, а також відновлення порушених прав;
- 2) правозабезпечувальна – удосконалювання законодавчих і інших нормативно-правових актів, а також корегування сформованих процедур правозастосувальної практики для того, щоб привести їх у відповідність із міжнародними стандартами в сфері прав і свобод людини й громадянина, а також з конституційними нормами;
- 3) правова освіта з питань прав і свобод людини й громадянина, а також форм і методів їхньої реалізації й захисту [7, с. 49].

Таким чином, світова практика засвідчує, що інститут омбудсмена є необхідним елементом національної системи захисту прав людини, ключовою ланкою в процесі перетворень в країнах, що стали на шлях демократії та верховенства права.

Бібліографічні посилання

1. Марцеляк О. В. Інститут омбудсмана: теорія і практика / О.В. Марцеляк - Х.: Вид-во ХНУВС, 2004. - 448 с
2. Осауленко О. І.. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. для студ. ВНЗ / Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К. : Істина, 2007. – 336с.
3. Шувалова В.А., Закоморна К.О. Інститут омбудсмана в зарубіжних країнах // Збірник наукових праць ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія “Економіка і право.– 1999.– № 2.– С. 82-90.
4. Закоморна К.О. Інститут омбудсмана як засіб забезпечення прав і свобод людини та громадянина (порівняльно-правовий аналіз) / К. Закоморна / Автореферат дис... канд. юрид. наук. – Харків, 2000. – 20 с.
5. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток. / За заг. ред. В.С.Журавського. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 296 с.
6. Тодика Ю., Марцеляк О. Інститут омбудсмана: світові моделі і досвід // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – №2 (13). – С.57-66.
7. Дідковська І.О. Інститут омбудсмана як елемент європейської системи правозахисту // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Збірник наукових праць. – Випуск 20. – Запоріжжя: ЗДІА, 2005.- С. 48-62.